

MISKOLCZY AMBRUS

TELEKI LÁSZLÓ, A FOGARASI ROMÁN BOÉROK KÖVETE A KOLOZSVÁRI DIÉTÁKON

Különösnek és rendhagyónak tűnik az, hogy 1837-ben a fogarasi román boérok gróf Teleki Lászlót – ennek előzetes tudta nélkül – választották meg diétai követüknek. A túlnyomó többségükben magyarul nem tudó, román kismesek úgy adták rá voksukat, hogy először még a keresztnévét sem tudták megmondani, és ezért újra kellett kezdeni a szavazatok számlálását. Valójában nincs ebben semmi különös és rendhagyó sem. A helyi középmesek, akik a választást szervezték, arisztokráciával akartak ékeskedni, a boérok pedig az országos nemesség részét alkották, és érdekeikkel messzemenően egybevágott az, hogy az erdélyi reformnemesség első lépésben a rendi képvisleti alkotmányt akarta visszaállítani, orvosolni az alkotmányon esett sérelmeket. Törekvése az 1834–35-ös diétán kudarcba fulladt. Az uralkodó rendkívüli állapotot vezetett be, és a hangadókat perekkel próbálták megfegyelmezni, mint aztán Magyarországon. Viszont 1837-ben az udvar némi kompromisszummal akarta megnyugtítani a kedélyeket. Az ellenzék olyan kompromisszumot akart, ami nem jogfeladáshoz vezet, hanem pozícióit erősíti a kormányzattal szemben. Teleki László maga is ehhez a fővonálhoz igazodott. A diétai tárgyalásokon pedig okos tapintattal akkor szólalt fel, miután az ellenzéki vezérszónokok kifejtették álláspontjukat. Azt mondhatnánk, közkatónája volt az ügynek, ha

„Szeretem Erdélyt – írta 1858-ban hűgának –, az én emlékem mindig aranyozott színekben tünteti előmbe. Virágzásom korát ott töltém. [...] Oly ijesztően messze van már tőlem minden akkori; mégis néha úgy tetszik nekem mintha tegnap lett volna.”

A tanulmány az ELTE BTK Román Filológiai Tanszékének műhelyében a 128 151 sz. NKFI-pályázat keretében készült.

nem ő maga mondta volna egyszer a diétai közönség nagy derűtségére az egyik elaggott aluszékony bürokratának, aki a nemesi alkotmányt a nemes személyes katonáskodásával legitimálva védte, hogy „mi csak polgárok vagyunk, csöndes, békés néha álmos polgárok”. Ugyanakkor nemcsak szóval harcolt: párbajt párbajra vívott. Nem krakélereskedésből; az ellenzékiek kezdeményezték a vívóegyletek felállítását erkölcsnemesítő célzattal, és ezzel megakadályozták, hogy a feudális rend önkéntes és felbérelt védelmezői párbajok provokálásával ritkítsák meg soraikat, és a párbajjal elejét vették annak, hogy a „pletyka” és a rágalom fontos szerepet játszasson a közéletben.

Teleki László nem véletlenül akart jogtudós lenni, és nem véletlenül nevezte magát filozófusnak. 1837-ben kítűnt az országos sérelmeket kifejezésre juttató latin nyelvű felirat megszövegezésében. Beszédeiben – az országos vagy törvényhatósági sérelmek jelzése után, ahogy azt a követutasítás előírta – olyan elvi fejtegetéseket szőtt bele, hogy mindenkinek látnia kellett a sérelmi politika mögött a régivel gyökeresen szakító új igényét. Tette ezt úgy, hogy a kormányzat ne használhassa fel megnyilatkozásait az ügyet veszélyeztető megtorlás ürügyeként. És úgy látszik, hogy a radikálisabb megnyilatkozások magát a hatalmat is kompromisszumra ösztönözték, ami úgy sikerült, hogy Deák Ferenc állítólag mesterműnek nevezte a diétát. Annál is inkább, hogy az ellenzék úgy érezhette, teljes erkölcsi győzelmet aratott. Túlbugzó konzervatívok ugyanis Estei Ferdinánd főherceget gubernátorrá szerették volna választani, de – többek között Teleki László működésének az eredményeképpen is – a főherceg nem kapott annyi szavazatot, hogy bekerüljön azon jelöltek közé, akik közül az uralkodónak kellett kineveznie a gubernátort.

A siker tudatában Teleki László erdélyi, partiumi követként akart bekerülni az 1839/40-es magyarországi diétára is. Csakhogy a főispán megakadályozta, és ezért születési előjogával élve a főrendiházban lépett fel, ahol úgy érezhette, szabadabban beszélhet, hiszen nem kötötte a követutasítás. Kevesen szóltak olyan élesen az uralkodói abszolutizmus ellen, mint ő, akit most már „egyik legveszélyesebb” ellenfélként tartottak számon Bécsben, megjegyezve róla azt is, hogy korántsem volt annyira elégedett, mint a megyei ellenzéki követek azzal a kompromisszummal, amely az uralkodó és a „nemzet” között létrejött. Ekkor, a hatalommal szembeni sikerek és a tőle elszenvedett kudarcok időszakában írta a *Kegyenc* című drámáját. Ebben azt vizsgálta, hogy az emberi méltóság védelmében meddig terjedhet a jogos bosszú határa. A mű és az ember tehát arra az erkölcsi dilemmára keresett választ, hogy a legfőbb világi Hatalommal szemben lehet-e, és milyen áron az Igazságot erkölcstelen eszközökkel érvényesíteni. Mert ha nem lehet, akkor – mint Teleki László élete tanúsítja – az emberi méltóság és szabadság védelmében nem marad más, mint a lélekőrítő és idegtépő küzdelem a reformpolitika eszközeivel, addig, ameddig a forradalom nem nyit új lehetőségeket. Ebben látjuk ma is Teleki életének izgalmas „modernségét” az archaikus világban, ahol az 1841-es diétai követválasztáson újra indult, és immár okkal kapott több szavazatot.

A kormányzat az 1830-as évekbeli rendcsinálás és megtorlás alkalmával Bruckenhtal Károlyt nevezte ki főkapitánnyá, a vidék legnagyobb birtokos családjának sarját. Mihelyst alkalom nyílt rá, 1840-ben a középbirtokos elemekből álló ellenzék mozgósította a boérokat, és azzal akarta megbuktatni a főtisztet, hogy nem viselhet ilyen tisztséget az, aki egyben kincstári javakat bérel, és így a kincstárral folyó perekben egyben bíró. A főkapitány persze szerdára hív-

ta össze a közgyűlést, amikor a románoknak börtöt kellett tartaniuk, és hogy távol tartsa őket, zsíros fuszujkát főzetett nekik, akik így még élelem dolgában is rászorultak – egykori szóhasználatból élve – „embereik” támogatására. Először is az ellenzéki szervező Herszényi Lászlóéra, akit Domnu Latziként ismertek, és most alkaptánynak is választottak. Az események forgatókönyvéhez és a szereposztáshoz hozzátartozik, hogy többek között ő magyarázta meg az udvaron a magyarul nem tudó boéroknak, hogy miről folyik a teremben a vita, melynek során az ellenzéki hangadó Boér Antal intésére a magyarul ugyancsak nem tudó boérok még botjukat is rázták a népszerűtlen főkapitány felé. Az ellenzéki győzelem teljesnek látszott, amikor megválasztották a bíróság tagjait is. Csakhogy a gubernium formai okokra hivatkozva nem fogadta el a választást, és az ellenzéki hangadókat feddésben részesítette. Így amikor újabb diétai követté választásra került sor, Boér Antalt már nem volt tanácsos követté választani. Az ellenzék viszont mégis keresztezni tudta a főkapitánynak azt a szándékát, hogy ún. candidatio útján válasszanak, mármint azok közül, akiket ő jelöl ki, úgy, mint a falusi bírakat a falu a földesúri, alispáni jelöltek közül. Teleki jó szavazataránya tiltakozás volt a szokásbontó önkény ellen. Hogy a boérok mit értettek meg Teleki követi jelentéséből, amelyben számot adott addigi működéséről, és tartalmát mennyire magyarázták meg nekik románul, pontosan nem tudjuk. Azt nyilván elbeszélték, hogy az ellenzék követelte a kisnemesség adó alóli mentesítését és a határőrvidék felszámolását. Márpedig a határőrvidék nemcsak a maga riasztó példájával állította a provincialista boért az ellenzék mellé, hanem azzal is, hogy neki meg a földesúrnak egyaránt sértette az érdekeit, mert az igazságszolgáltatás gyakorlatilag tehetetlen volt a jogaikat megsértő határőrrel szemben, ugyanakkor az ellenzéki követelés ennek a sorsa jobbrafordulását ígerte, és a törvényhatósági gyűlésen való részvételével az érdekképviselet lehetőségét. A közgyűlési tapasztalatok birtokában pedig nagyon is megértették, hogy mit jelentene a szabad tisztválasztás. Így ennek követelése megint bekerült a követutasításba. De a szavazásnál nyilván mozgósító hatása volt még annak a sebhelynek is, amelyet Teleki László golyója ütött a főkapitány arcán, amikor még 1837-ben párbajt vívtak.

Teleki László Erdély megújuló és megroppanó reformmozgalmában (1841–1847)

■ Az 1840-es évek elején Erdélyben is újjászületett a reformellenzék. Az alkotmányvédő politikát most már nyíltan is társadalmi reformtörekvésekkel társította. Új nemzedék is jelentkezett. Átvették és egyértelműen az ellenzéki agitáció szolgálatába állították a kolozsvári sajtót. Méghozzá úgy, hogy a harmincas évek ellenzékiességét valósággal kifigurázták, még vezéregyéniségeit is úgy állították be, mint akik meddő sérelmi ellenzékiességet képviselnek, átfogó törvényhozó munkával egyszerre akarnak a rendszer egészén változtatni, holott az életnek egy-egy mozzanatát módosító törvénnyel kell érvényesíteni „a polgárosodás” elvét és így ütni réseket a feudalizmus pusztulásra ítélt rendszerén. Elsősorban a jobbágyparasztság helyzetét, szolgáltatásának mértékét és a neki járó föld nagyságát akarták szabályozni a majdani jobbágyfelszabadítás előkészítésének szándékával, mint Magyarországon, ahol ilyen úrbéri rendezésre már a 18. század derekán sor került az áttörés, és egyrészt abban bízhattak, hogy így precedenst teremtenek, másrészt abban, hogy eloszlatják azokat a magyar liberálisok köré-

ben jelentkező aggodalmakat, melyek szerint az erdélyi elmaradottság az erdélyi társadalmi megosztottsággal a reformtevékenység akadályává válik.

Az 1841–43-as diétán Teleki László – zsurnalisztikus hangoskodás nélkül – képviselte ezt a vonalat. Akár az *Erdélyi Híradó*, ő maga is vallotta (vagy csak remélte), hogy a kormányzat támogatni fogja az ellenzék társadalmi reformtörekvéseit, viszont inkább Erdély gyengeségére figyelmeztetett. Nem utasította el a sérelmi politikát, mert azt politikai szükségességnek tartotta. „Az alkotmányos élet azon fokán, melyen állunk mi erdélyiek, csend és halál egyet jelent” – hangoztatta akkor, amikor előadta törvényhatósága sérelmeit. Az ellen viszont határozottan szót emelt, hogy új törvénnyel próbálják orvosolni azt, amire az ellenzéki felfogás szerint van törvény. Teleki maga is tudta, hogy ezek a törvények hányféleképpen magyarázhatók, de akár a reformellenzék irányítói, ő is attól félt, hogy a diétának az uralkodóval, illetve a kormányzattal való közös törvényhozói tevékenysége a polgári átalakulásért vívott harc esélyeit rontja, mert nem egyenlő erők állnak szemben és a gyenge az erőssel ne paktáljon. Azt vallotta, hogy „akkor van egy országnak biztos alkotmányos állása, midőn a többség véleménye oly hatalommá válik, mely ellen kormányozni ne lehessen”. Igaz, a politizáló közvélemény nagyobb része olyan törvényt szeretne, amely szabályozná a tisztválasztás módját. Csakhogy a nép nem szabad – fejtegeti Teleki –, és ezért szava most mit sem ér. Nem olcsó taktikai fogást illusztrál ez az ellentmondásos, mégis tiszta érvelés: a reformersors tragikumát. (Hiszen a nép nevében és a népért lépett fel a reformellenzék, ugyanakkor a nép érdekeire és a többségre hivatkozva a polgári haladást keresztező lépésekre is képes volt vagy lehetett a hatalom.) Ha pedig a tisztválasztás ügyében ebben a korabeli Erdélyben legfontosabbnak tartott kérdésben törvényt hoznak, és szabályozzák a központi hatalom beleszólási jogát, az csak rossz következményekkel járhat: az udvar nem engedhet az ellenzéknek, ha pedig az ellenzék enged, akkor elveszti tekintélyét és jelentős mértékben a társadalmi bázisát is. A gyengeséget pedig az erősebb Magyarországgal való egyesüléssel vélte ellensúlyozhatónak az erdélyi liberális közvélemény. „Onnan várjunk mindent – mondta Teleki –, mert nekünk azzal egyesülve lesz egykor alkotmányos életünk, vagy soha nem”, és ezért „az ő élete a mi életünk, az ő gyarapodása a mi gyarapodásunk, az ő tespedése a mi tespedésünk, az ő halála a mi halálunk leend”.

A nemzethalál fojtogató és ugyanakkor cselekvésre serkentő képzetét idézte így Teleki László. Viszont sok kortársától eltérően sokkal ritkábban élt ilyen fordulatokkal. Aligha lehet pontosan megállapítani, hogy amikor az egyénként megszemélyesített nemzet eszménye élt a kontinensen, akkor a nemzethez való viszonyt mennyire határozták meg az egyén lelki-alkati tulajdonságai, és mennyire játszottak közre az egyén társadalmi tapasztalatai. Amitől Teleki igazán félt, az nem egyszerűen a nemzet megsemmisülése volt, ami magával rántja az egyént, hanem az egyéni szabadság és méltóság érvényesítési lehetőségének a megsemmisítése. Az egyéni szabadság képzete pedig Teleki szemléletében és általában a magyar liberális szemléletben nem arra szolgált, hogy a közösségre vetítve csak egy kollektívum „szabadságát” legitimálja és vele természetesen az annak nevében kibontakoztatható hatalmi törekvéseket. A magyar liberális eszmevilágban a jogaira és kötelességeire büszke állampolgár öntevékenysége épül az állam és közössége, a nemzet. A liberalizmus világnézetének megfelelően szűk, de nyitott osztálybázisra tekintő politika ez, mely a társadalmi mezőt a szabadságintézmények autonóm világaként fogja fel. Megvalósítása és annak

minősége harci kérdés volt. A magyar liberálisok gyakran szóltak a polgárosodás elodáztatlan szükségszerűségéről. De egyben az abszolutizmus korszerűsödésétől is tartottak. Teleki például még azt is érzékeltetni tudja, hogy hiába az alkotmányos Nyugat-Európában születnek a technikai vívmányok, azokból a zsarnokság is átvehet, megfojtva a szabadság érvényesítési lehetőségét: mert – mondja azok ellen irányozva szavait, akik az ország sérelmeit több feliratban akarják az uralkodó elé terjesztetni – „találékony századunk” kitalálhat ilyen feliratkészítő „gőzgépelet”, és így „állásunkat kellemesbbé tenné, de az ország jogainak, s az ország alkotmányának hasznos nem lenne; mert amikor illy gépelet fog elkészülni, bizonyosak lehetünk abban, hogy az alkotmányos gépelet állani fog, s többé nem is mozoghatik”. Formai vagy lényegtelen kérdések kerülnek ugyanis előtérbe, elvonva a figyelmet a fő kérdésekről és a népszuverenitás elvének érvényesítési igényéről.

A magyar reformellenzék tudta tehát, hogy mi ellen harcol, és azt is, hogy miért. Tisztán ragyogó jövőképe volt, csak a kibontakozás útját-módját volt nehéz felkutatni – feltárni a bonyolult politikai-társadalmi és nemzetiségi ellentmondások bűvös köreiben. Ma már tudjuk, hogy a harmonikusabb fejlődés egyik alapvető feltétele a nem magyar nemzeti mozgalmakkal való megegyezés lehetett volna, és azt is tudjuk, hogy ez elé milyen nehéz akadályok gördültek. A birodalmi keretek olyan játékeret jelentettek, amelyben a nacionalista ideológiai mezőn belül mozgó hatalmi törekvések számára a rálicitálásnak és a denunciaciónak, az abszolutista vágyaknak is teret nyitottak. Mindez egymás kijátszására ösztönzött: egymás igényeinek és célkitűzéseinek átértelmezésére a megegyezés módozatainak kutatása helyett. A helyzetet pedig még bonyolította az is, hogy a nem magyar népek körében nem a magyarhoz hasonló felépítésű vezető réteg állt szemben a magyarral, és ez így politikai tapasztalatai ellenére nem tudta rögtön felmérni a kérdés horderejét. Azt hitték, hogy a polgári átalakulással járó társadalmi reformok kielégítik azokat az igényeket, amelyek a nem magyar nemzeti törekvésekhez kapcsolódtak, amennyiben pedig nem, akkor a történeti jogfolytonosság és annak tudata, hogy a polgári fejlődés követelményeit a leghatékonyabban a reformellenzék politikája képviseli, bátorított a partikularizmust nem ismerő liberális nemzeti állam kiépítésére. Tapasztalatok nélküli kísérletezésbe fogtak, illetve amennyire hazai és külföldi tapasztalatok álltak rendelkezésre, azok a fent jellemzett nemzetépítő politika mellett szóltak.

Teleki László Fogaras-vidéki követsége ezt is példázza. Már 1837-es követutasítása világosan előírta, hogy ha az unió szóba kerül, akkor olvassák fel, hogy „a két magyar haza, melynek alaptörvénye, szabadsága ugyan egy talpköven alapul Szent István idejétől fogva a mohácsi ütközetig, mintegy 540 évekig szorosabb egyben kötetésben lévén, mint jelenleg s azon idő alatt költ törvények is egyaránt kötelezvé a két hazát; méltán óhajtja mind két haza, hogy jelenleg is szorosabb kapcsolatban legyen egymással mint az érintett Erdélynek mint a magyar szent koronához tartozó tartománynak az önállóságát rögzítő 1791:6. törvény-cikkely rendeli – egy nemzeti vér buzogván mindkét haza fiaiban, egy arányúlag törekszik mindenik boldogító célok felé – nyelv, nemzetiség, tőszomszédság – egy korona, kölcsönös birtok egybekötötte a két hazát, s innen a két haza szorosabb egyesülése sok tekintetben hasznos lenne.” Ugyanakkor az erdélyi intézmények fenntartásához ragaszkodott az utasítás, mely azt javasolta, hogy „csak a két hazát egyaránt érdeklő nevezetesebb tárgyakban kellessék Erdélyből a magyarországi és Magyarországból az erdélyi határokat”. A reformkort követő fejle-

mények ismeretében joggal lehetne azt vélni, hogy a szoros állami egység helyett akkor éppen ez lett volna az a megoldás, ami az erdélyi népek harmonikusabb fejlődését biztosíthatta volna. Viszont ezt a javaslatot nem annyira a térség nemzeti centralizációjával járó ellentmondások felismerése, hanem inkább valamiféle helyi konzervativizmus diktálta. De ez az unióval szembeni magatartás mindenképpen a „politizáló” társadalom politikai asszimilációját jelzi, azonosulást az állami keretekkel, az országgal. Jellemző, amikor az alsóvenyicai boérok országos vásártartási engedélyt kértek, külön hangsúlyozták, hogy aztán a vásár jövedelmeiből olyan iskolát állíthassanak fel, ahol németül és magyarul (is) tanítanak.

Teleki László tehát nyugodt lelkiismerettel képviselhette a liberális magyar nemzetiségpolitikát. Ezúttal sem ő kezdeményezett, annál inkább jeleskedett az ellenfél érveinek ízekre szedésében. Amikor Vízakna követe az ortodox vallás törvényes jellegét elismerő törvényjavaslatot sürgetett, akkor így támogatta: „Csupán egy tekintetből lehetne azt ellenezni; a magyar nemzetiség fenntartása tekintetéből. De teljesen meg vagyok a felől győződve, miként soha igazságtalan rendszer és jogtalan eszközök által nemzetiséget gyarapítani, előmozdítani nem lehet: egy oly rendszer pedig minélfogva oly nagy számos felekezet, milyen a görög nem egyesültké, minden politikai jogokból kirekesztnék, a lehető legigazságtalanabb, legtermészetellenibb volna.” Teleki elutasítja azt az érvet, hogy azért nem tanácsos elismerni az ortodoxiát, mert az – egykorú fordulattal – nemzetiséget pótol, és ez másképpen fogalmazva azt jelenti, hogy az adott helyzetben sajátos belső kohéziót biztosít az állammal szemben, és így az ortodoxok nem tudnak vele azonosulni. Ezért – fejt ki Teleki – „bizonyára nincs csalhatatlanabb mód egy nemzetet a másikhoz édesgetni, egy nemzetiséget az országban levő fő nemzetiséggel kibékeltetni, s ebbe úgy szólván beleolvasztani, mint a polgári jussokbani részesítés” és ezáltal elérhető „az oláhok nálunk végre magyarokká váljanak”.

Teleki László nem részletezte pontosan, hogyan és miként képzelte el a magyarrá válást. Azzal a konzervatív állásponttal szemben fejtette ki álláspontját, amely a magyar nemzetiség érdekeire hivatkozva ragaszkodott a rendi alkotmányhoz, és még ezért is helyezte olyan nagy hangsúlyt a magyarosodás lehetőségére. Önkéntes és nem erőszakos asszimilációra gondolt. Emellett szólt az is, hogy a zsidókat hozta fel pozitív példaként. Szeme előtt elsősorban a magyarországi, illetve a magyarsággal szorosabban együtt élő zsidóság példája lebeghetett, mert Erdélyben a zsidó asszimiláció később bontakozott ki. Ugyanakkor Fogaras-vidéket is izgalomban tartó kérdés volt a zsidók jogi helyzetének szabályozása. A fogarasi mezővárosi burzsoázia egy része ugyanis korlátozni akarta a zsidó terménykereskedők tevékenységét, az újonnan jötteket ki akarta telepíteni és a zsinagógát bezárni. Az 1830-as évek elején nekik tulajdonították a drágaságot, amikor pedig egy részük a gubernium védelme ellenére az 1840-es években a falusi földesúri uradalmak keretei közé húzódott, akkor Fogaras városában ezzel az elvándorlással indokolták az adóalap csökkenését. A törvényhatósági gyűlések hangadó többsége azért, hogy elejét vegye az évtizedes marakodásnak és részben a saját anyagi érdekeire, részben a kereskedők társadalmi hasznosságára való tekintettel már 1834-ben követutasításban adta, hogy „a zsidókra nézve hoztassék egy a mostani idő szelleméhez alkalmaztatható törvény”. Feltehetően hasonló módon fogalmazott pont került be az 1841-es követutasításba, mert Teleki erre hivatkozva sürgette a zsidóemancipációt célzó törvényt. Ez a beszéde nem maradt fenn írásban. A helyi sérelmek orvoslásánál a polgári jövő képe

vezethette, mert más alkalommal a teljes vallás- és lelkiismereti szabadság mellett így érvelt: most még keresztény és zsidó nem köthet házasságot, ám „engedjék meg törvényeink, hogy keresztények zsidókkal házassági életre léphessenek, amalgámoldjanak ennek következtében a zsidók velünk össze, mint a különféle keresztény felekezetűek egymással amalgámolódtak, amint ez sok más országokban már igen helyesen megtörtént, akkor szeretném tudni, mit fognának azon rabbinusról mondani, ki a vallásosság ürügye alatt azt, ami már oly szépen összeolvadt, egymástól ismét elválasztani törekednék, s magát családi viszonyokba elegyítve testvért testvértől, apát fiától, férjet hitvesétől elidegeníteni működnék!!! Tudom, bűnöst kiáltana reá az egész haza, és pedig a legsúlyosabb értelemben! mert ilyenmű tettek a honra nézve mindenkor csak vészesek s a legkártékonyabb befolyásúak lehetnek!”

Teleki jövőképe aligha fedte pontosan küldőinek jövőképét. Ember és szerep viszonyára éppen ezért ezek az utóbbi megnyilatkozásai vetnek élesebb világot. A szerepét előíró követutasítás ugyanis – paradox módon – nem említette az ortodox vallás törvényesítését, és a zsidó emancipációt sem így képzelhette küldőinek nagy része. Teleki követjelentéseiben is hallgat e kérdésről. Az 1846-os követutasításban nem is tértek vissza ezekre a kérdésekre. Viszont mégsem kötötte meg Teleki kezét a fogarasi közvélemény. Ez az 1841–3-as diéta folyamán inkább a reformellenzék mellett haladt, mintsem ellene dolgozott. Amikor az ellenzék 1842 tavaszán-nyarán végre társadalmi reformtörekvésekre szánta el magát, és ennek biztosítása érdekében a követek pót-követutasítást kértek, és ezeket a törvényhatóságok megküldték egymásnak, akkor Fogaras ha nem is kezdeményezett, nagyjában-egészében támogatta Udvarhelyszék pót-követutasításba foglalt állásfoglalását. Támogatta azt a javaslatot, hogy minden városi polgár és birtokos személy hivatalképes legyen. Ennek értelmében készült el az az ellenzéki törvényjavaslat, amely a konzervatívok legnagyobb felháborodására kimondta, hogy a guberniumi titkárságnál magasabb tisztségek betöltésére is jogosult a nem nemes. Fogaras-vidék is pártolta még a paraszti tulajdonszerzés lehetőségének biztosítását célzó javaslatot, és ezzel közrejártszott abban, hogy a tárgyban a diétán aztán igazi elvkimondó törvényjavaslat készülhessen. Azt persze nem támogathatta, hogy a nemesek is részt vegyenek az útkészítésben, mert a boérok legnagyobb sérelemnek tartották, ha őket ilyen paraszti munkára fogták, s miután úgy is adót fizettek, a közgyűlés általános útvámot javasolt, és ezzel elfogadta a közteherviselés elvét. Viszont – nyilván a fenti megfontolásból is – elutasította Udvarhelyszéknek azt a javaslatát, hogy a törvényhozás törölje el a „parasztok” testi büntetését.

Teleki László nem is annyira azt érezhette, hogy Fogaras-vidék elég ingatag bázisa az ellenzéki reformpolitikának, hanem inkább azt, hogy a kormányzat szegül ellen a polgári nemzeti átalakulást célzó törekvéseknek. Igaz, hogy az uralkodó bátyját, Teleki Józsefet nevezte ki gubernátorrá, annak ellenére, hogy nem ő kapta a legtöbb szavazatot, és Bécsben tudták róla, hogy konzervatív léte re mennyire rokonszenvezik a liberálisokkal. A reformellenzék viszont hiába hírlelte, hogy társadalmi reformtörekvéseit támogatja a kormányzat, ez nem fogadta el az elvkimondó törvényjavaslatokat. Így az ellenzéki sajtó már az 1841–3-as reformdiéta vége felé bevallotta elszigetelődését. Az ellenzék látta, és saját bőrén tapasztalta, hogy ha nem tud sikert felmutatni, a nemesség nagy része elfordul tőle, hiszen a polgári átalakulás nem hozza majd meg és már nem is ígérheti a nemesi szabadságok reneszánszát, a Magyarországgal való unió pe-

dig a paraszti érdekeket is szolgálja, amikor sor kerül a paraszti és földesúri viszony immár elkerülhetetlennek látszó törvényes szabályozására. A konzervatívok meg is jelentek a színen, és a törvényhatósági közgyűléseken a kismemeseket több helyt szembefordították az ellenzékkel, amely most már a tisztválasztás körüli szabálytalanságok és törvénytelenések szóvá tételével sem tudott agitálni. Fogaras-vidéken is végül elfogadta a közgyűlések többsége, hogy a tisztségekre (a vallási arányok betartásával) a főkapitány úgy kandidáljon három személyt, mint a földesúr, amikor falubíró választásra jelöl, hogy azok közül válasszanak egyet.

Mit élhetett át közben az a Teleki László, aki a minap még azzal biztatta bátyját, hogy vállalja el a gubernátorságot, mert „sehol sem leend oly független állásod mint itt, és tehát sehol sem fogsz annyi jót tehetni mint”, Erdélyben. Miben reménykedhetett az a Teleki László, aki a minap még az erdélyi gyengeségről szólva azt hangsúlyozza, hogy „nem elég egy országnak törvényekkel, nem elég törvényhozó testülettel bírnia, hanem, hogy azon ország élhessen népre, tömegre és közszellemre is van szükség, mely azt védeni elég erős legyen”. Akkor még azt hitte, hogy a gyengeség tudatosításának katartikus hatása lehet. 1846-ban már annyira reménytelennek látta a helyzetét Erdélyben, hogy hiába kéri Wesselényi Miklós, vállaljon Közép-Szolnokban követséget. Igaz – válaszolja Teleki Kolozsvárról –, Magyarországon „is hasonló helyzetben van pártunk – egy különbséggel még is – azzal, hogy ott közös erőfeszítéssel még lehetséges politikai életet; alkotmányos valóságot kivívni – itt nincs kétség – lehetetlen!” Mert Magyarországon az 1840-es évek derekán az ellenzék ugyan célkitűzéseivel képest keveset léphetett előre a diétán, de a társadalmat az egyleti élet meghonosításával sikerült mozgásba hozni. Hogy ebben Teleki László oly nagy szerepet vállalt, miközben az ellenzék irányítói és hangadó tekintélyei közé emelkedett, az talán erdélyi tapasztalataival is magyarázható. Látnia kellett, hogy a bürokratikus abszolútizmus akkor sem enged, ha politikája katasztrófapolitika. Teleki reformkori „politikus neveltetése” – hogy az ő kifejezésével éljünk – mégsem csak az erdélyi és a magyarországi tapasztalatok birtokában ért véget. Reveláció erejével hatottak rá is az 1846-i galíciai fejlemények, bár már az 1841–3-as kolozsvári diétán ő is figyelmeztetett arra, hogy a kormány a parasztvédelem külsőségeivel akarja az ellenzék helyzetét gyengíteni. Most viszont már ez irányban sem lehetnek illúziói, hogy a rendszer önmagához következetes. „A lengyel háborúnak – írja bátyjának – végét előre lehetett látni”, de azt, hogy a kormányzat a lengyel felkelők ellen „a legveszélyesebb, legsubversivebb, legrevolutionariusabb módhon nyúljon s a birtoktalant fölláztassa a birtokos, a parasztot a földesura ellen – azt mégis talán előre nem lehetett látni. Ez tanulságul szolgálhat mindnyájunknak bármely párthoz tartozunk.” Tudjuk, tanulságul is szolgált: kinek-kinek a maga mértéke szerint. Az újjászerveződő konzervatívokat hatalmi céljaik még kíméletlenebb érvényesítésére ösztönözte. Először Erdélyben akarták visszaszorítani az ellenzékét, mely addig „erkölcsi fölényével” uralta a diétákat. Az 1846/7-es országgyűlésen viszont – mint előre látható volt – súlyos vereséget szenvedett. Jó-sika Samu erdélyi kancellár úgy lett Metternich egyik bizalmasa „a magyar ügyekben”, hogy Erdélyben az uralkodó akarat egyik hordozójaként tudta magát feltüntetni, Bécsben pedig Erdély konszolidálásával szilárdította meg helyzetét. Példátlan ravaszsággal a nemességnek szűken értelmezett és rosszul felfogott osztályérdekeire játszott. Az ő irányítása alatt álló konzervatív tábor a liberálisoknak a társadalmi méltányosságot érvényesíteni akaró politikájával szemben

a paraszti földhasználati viszonyt olyan egyoldalúan szabályozta, hogy bár az erről szóló úrbéri törvény nem lépett életbe, mégis sokan ennek a politikának is tulajdonították az 1848-as tragikus eseményeket, amelyek sok vonatkozásban a „galíciai dráma” forgatókönyve szerint peregtek.

Teleki László joggal érezte, hogy Magyarországon Erdélyért is többet tehet. Fogaras 1846-ban ugyan harmadszor is követévé választotta, de olyan követésítással, mely kezét az úrbéri kérdésben erősen megkötötte volna, ha követként lépett volna fel. Magyarországi főrendi táblai tagsága nagyobb mozgási szabadságot kínált. De 1848 februárjában már Pozsonyban is fojtogatóan hatott a tehetetlenség tudata: „napról napra élünk” – írta bátyjának Kolozsvárra. „Senki sem reményelhet sokat ily országgyűlésről.” Amiben pedig reménykedett, nem titkolta, nem akarta „a posta ösméretes dicretiójára” bízni. Úgy látszott, a kormányzat, ha nem éppen oly nagymértékben, mint Erdélyben, Magyarországon is háttérbe szorítja az egyre inkább megosztódó ellenzékét, és az is kiderült, hogy békés evolúció útján az abszolutisztikus Habsburg Birodalom Magyarországa aligha válik alkotmányos monarchiává, liberális államberendezkedéssel. Az ésszerűnek vélt átalakulás elmaradása is arra ösztönözte Teleki Lászlót, hogy ő, aki pejoratív értelemben is használta a revolúció kifejezést, és tisztában volt a francia forradalmi hagyomány értékeivel és ellentmondásaival, 1848 márciusában a forradalom egyik hőse legyen, és így térjen vissza rövid időre az erdélyi politikába.

Teleki Lászlót egész életén végigkísérte a múlt: „Szeretem Erdélyt – írta 1858-ban húgának –, az én emlékem mindig aranyozott színekben tünteti előmbe. Virágzásom korát ott töltém. [...] Oly ijesztően messze van már tőlem minden akkori; mégis néha úgy tetszik nekem mintha tegnap lett volna.” De nemcsak a családi emlékek élhettek emlékezetében, hanem az első politikai tapasztalatok. Az, hogy a reformkorban Fogaras-vidéki román boérok oly hűséggel választották meg őt diétai követüknek. Amikor 1850-ben a dunai konföderáció felállításának esélyeit latolgatták, Kossuthnak arról írt, hogy a nemzetileg autonóm „kerületeket tökéletesen arroundozni nem szükséges. Mindnyájan emlékszünk, milyen volt Felső Fehér megye és még is nem akadt meg benne az administratio.”

Az 1848–49-es polgárháború ellenére még egy évtizeden keresztül fűtötte a mostoha sors fölé kerekedés történelemformáló indulata. Vay Dániel, akinek politikai karrierjét az törte ketté, hogy nem mert kiállni párbajra, 1845-ben az *Életképek*ben keserű csodálattal vallott róla: „Shakespeare nagyszerű gondolatmenetét nem tanulta, de ereje magából teremté gondolatformáit; Teleki, Kegyencében, nem igen figyelt bizonyos foltozott dramaturgiai szabályokra, s önkénytelen követé a nyakokat, mert ereje hasonlóan nagy.”